

Veźměte, prosíme, na vědomí, že text článku odpovídá platné právní úpravě ke dni publikace.

Kdy končí normalizace? - Kauza ústavní výchovy

Na letošní listopad připadají dvě významná výročí. Uplyne nejen 30 let od okamžiku, kdy se Československo a posléze Česká republika opětovně pokusila, po více než 50 letech totalitního či autoritářského státního zřízení, nastoupit cestu k liberálnímu demokratickému právnímu státu, nýbrž rovněž 30 let od okamžiku, kdy byla přijata jedna z nejvýznamnějších antidiskriminačních úmluv - Úmluva o právech dítěte, jejímž cílem bylo narovnat tradičně nerovné postavení dětí a explicitně deklarovat, že dětem náleží všechny standardní záruky, které vyplývají z lidských práv a svobod, tedy, jinými slovy, deklarovat, že i dítě je člověkem.

Rok 1989 měl být tedy rokem počátku obnovy vlády práva, a to jak na území tehdejšího Československa, tak celosvětově ve vztahu k dětem. Byla to velmi vzácná shoda okolností, která byla v českém prostředí v symbolické rovině prohloubena tím, že Úmluva o právech dítěte se stala **vůbec první mezinárodní úmluvou o lidských právech a svobodách, kterou Československo po pádu autoritářského režimu ratifikovalo**[\[1\]](#). V tomto ohledu předběhla i Úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen „Evropská úmluva“)[\[2\]](#), která se následně, i díky mechanismu kontroly jejího dodržování v podobě možnosti podání stížnosti k Evropskému soudu pro lidská práva, ukázala pro českou právní praxi daleko více určující a významnější. Václav Havel ve svém projevu při podpisu Úmluvy o právech dítěte dne 30. 9. 1990 udalosti 17. listopadu a přijetí Úmluvy o právech dítěte rovněž propojil, a to mj. i těmito slovy „(...) Zažil jsem nádhernou vzpouru dětí proti lži, které sloužili jejich rodiče, údajně v jejich zájmu: naše protitotalitní revoluce byla - aspoň ve svých počátcích - dětskou revolucí. Do ulic šli středoškoláci a učni, tedy nedospělá mládež. Šli do ulic a jejich rodiče se báli. O ně i o sebe. Zamykali je v bytech, odváželi o víkendech mimo velká města. Pak začli chodit do ulic s nimi. Nejprve ze strachu o ně, později proto, že podlehli jejich nadšení. Děti probudily ve svých rodičích jejich lepší já. Usvědčily je ze lži a donutily postavit se na stranu pravdy. Ideologii obětování pravdy údajnému zájmu dětí usvědčily samy děti v naší zemi z její pochybnosti. Vzbouřily se proti rodičům, kteří tuto ideologii zastávali, přidaly se k těm nemnohým, kteří byli od počátku přesvědčeni, že nejlépe svým dětem poslouží, když se nebudou na ně vymlouvat a lhát, ale když budou žít v pravdě a tím jim dávat příklad. (...)“[\[3\]](#)

Po téměř 30 letech máme možnost pozorovat, že **je to paradoxně právě oblast práv dítěte, v níž se v českém prostředí zoufale nedaří prosadit ani ideály 17. listopadu (sametové revoluce), ani závazky vyplývající z Úmluvy o právech dítěte.** Až příliš pravdivá se ukazují slova historika Michala Stehlíka, pronesená v jednom z dílů historicko-diskuzního pořadu České televize Historie.cs, nazvaném *Normalizovaná normalizace?*[\[4\]](#), v nichž Michal Stehlík poukázal na to, že „normalizace neskončila rokem 1989. Žádné období nekončí žádným datem. To si neseme v sobě. To si neseme, jak uvažujeme, jakým způsobem nahlížíme na věci, jaký slovník používáme.“ Tato slova lze v oblasti práva doplnit slovy učebnice teorie práva z pera kolektivu autorů J. Harvánek et al. z roku 1998, která v kapitole, pojednávající o systému práva, poukazuje na to, že přechod českého práva od jeho sovětizace zpět k modelu práva kontinentálně evropského typu „byl formálně dovršen vydáním ústavy České republiky v roce 1993. Neznamená to však, že celá právní materie odpovídá či že v ní ještě v jednotlivostech nejsou předpisy, respektive jednotlivé paragrafy předpisů poplatné minulému období. Přestože v období let 1990-95 bylo vydáno cca 20.000 stran právních předpisů, **zdaleka se změny nedotkly všech právních odvětví (např. rodinné právo).** V této souvislosti lze

konstatovat, že máme jasný důkaz toho, že právo vytváří relativně autonomní a přitom z druhé strany křehký systém, který vyžaduje nepřetržité fungování po delší dobu a jeho postupné, evolutivní zlepšování. Proces utváření právního systému tedy nebyl zdaleka uzavřen (pokud jej lze kdy uzavřít a beze zbytku vyřešit).“[5] (pozn. zvýraznění doplněno).

Citovaný text učebnice byl napsán samozřejmě před jednou z největších událostí, která se na poli českého právního vývoje po roce 1989 udála a kterou bylo **přijetí nového občanského zákoníku** – zákona č. [89/2012](#) Sb. (dále jen „občanský zákoník“). Tato událost však ukázala, že přechod k tomu, co citovaná učebnice označuje jako „model práva kontinentálně evropského typu“ a v čem lze implicitně cítit koncept demokratického právního státu, není svázán pouze s normotvorbou, ale že **stejně důležitá jako kvalita právních norem je i kvalita lidí, kteří tyto normy interpretují a aplikují**. Václav Havel při příležitosti podpisu Úmluvy o právech dítěte tuto skutečnost pojmenoval tak, že „tato úmluva – a vůbec žádný myslitelný mezinárodní dokument – nemůže děti ochránit před jejich pseudoochranou, totiž před tím, aby jejich rodiče jejich jménem a v jejich zájmu – ať už bona fide nebo díky sebeklamu nebo vědomou lží – páchali dál zlo a tím jim de facto ubližovali víc než sobě samým. Jako každý zákon, tak tento může nabýt svého pravého smyslu a významu, bude-li zároveň provázen mravním sebeuvědoměním. V případě, o němž mluvím, mravním sebeuvědoměním rodičů.“[6]

Václav Havel zde hovořil o situacích, kdy rodiče dětí ospravedlňovali své neodvážné a často až nemravné projevy loajality k předchozímu režimu poukazem na odpovědnost (nikoli však ve smyslu právní odpovědnosti) za své děti. V dnešní české společnosti naštěstí rodiče podobným zkouškám vystavování nejsou, ukazuje se však, že s **fenomémem falešně pojímané odpovědnosti ve vztahu k dětem, respektive za děti**, jsme se dosud vypořádat nedokázali a že tento fenomén může být **stále zdrojem stejného esenciálního zla**, o němž hovořil Václav Havel.

Institut ústavní výchovy a jeho pojmání v českém prostředí je toho ostatně dobrým příkladem, a to tím lepším, přihlédneme-li navíc k tomu, že aktuálně probíhají debaty o **novelizaci zákona č. 109/2002** Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních (dále jen „ZVÚOV“), **která však svým obsahem nemá vést k většímu příklonu k principům demokratického právního státu, nýbrž naopak k posílení již tak přítomného normalizačního ducha tohoto zákona**. Cílem tohoto článku je tak právě na příkladu institutu ústavní výchovy (a to především pokud jde o jeho pojmání, nikoli až tolik pokud jde o jeho právní úpravu) demonstrovat, jak v systému veřejnoprávní ochrany dětí stále silně přežívá duch normalizace a obecně sovětizace výkonu veřejné moci ve státě a **jak je tento systém ve svém praktickém uplatňování vzdálen ideálům demokratického právního státu**.

Jak funguje totalita?

Aby bylo možné dosáhnout vytyčeného cíle článku a obhájit nastíněnou tezi, je třeba se nejprve zaměřit obecně na otázku, **co z hlediska práva činí totalitu totalitou**. V tomto ohledu může být přínosné vyjít z myšlenek Jiřího Přibáně, vyjádřených v jeho knize *Právní symbolismus: O právu, času a evropské identitě*. J. Přibáň zde poukazuje na to, že demokratický právní stát je postaven **na funkcionální diferencovanosti tří vzájemně se ovlivňujících, ale relativně samostatných sociálních systémů – práva, morálky a politiky**. Všechny tyto tři systémy totiž fungují **v jiném kódu** – právo v kódu legální/nelegální, morálka v kódu dobrý/špatný a politika v kódu vláda/opozice.[7] Totalita nastává v okamžiku, kdy tyto tři systémy začnou vzájemně splývat a prorůstat jeden druhým.

Včlenění morálních norem či morálních kategorií do systému práva umožňuje veřejné moci velmi snadno proniknout do osobní sféry člověka, a to až na dřeň jeho intimity. To samo o sobě významným

způsobem narušuje základní principy demokratického právního státu již jen ve složce **zákonnosti** jako základního požadavku na výkon veřejné moci i na jakýkoli zásah do autonomní sféry člověka. Včlenění morálních norem do systému práva totiž v důsledku nejasného obsahu morálních pojmů **odsouvá do pozadí princip vlády práva jakožto obecně platného normativního systému, před nímž jsme si všichni rovni, a naopak akcentuje princip vlády osob**. Zákonnost je zachována toliko ve formální rovině, zákonná norma je však zbavována své nezbytné kvality pro to, aby mohla zaručovat, že v daném státním uspořádání skutečně vládou obecná, jasná a předvídatelná pravidla, stejná pro všechny. Do popředí vstupuje a na významu nabývá osoba, která je v konkrétním kontextu oprávněna zákonnou normu, jejíž součástí je morální norma, autoritativně interpretovat a aplikovat. Tato osoba si totiž již nevystačí s kódem legální/nelegální; morální norma (jíž je přiznávána kvalita právní normy) nutně posunuje její úvahy do kódu dobrý/špatný. Otevírá se tu tak značný prostor pro to, aby daná osoba promítla do svého rozhodování své vlastní morální přesvědčení o tom, co je „dobré“ a co je naopak „špatné“.

V systému anglosaského práva se v tomto ohledu pracuje s **doktrínou vágnosti právní normy**. Nejvyšší soud Kanady dovedl, s oporou o judikaturu Nejvyššího soudu Spojených států, že *„doktrína vágnosti je obecně zaměřená proti zlu, které by představovalo ponechání „řešení základních politických otázek policistům, soudcům a porotám na ad hoc a subjektivním základě, s očekávaným nebezpečím svévolné a diskriminační aplikace.“*^[8] Nejvyšší soud Kanady proto zdůraznil, že *„zákon musí zakotvovat standard srozumitelný jak pro občany, které řídí, tak pro úředníky, kteří jej musí vynucovat. Oboje je vzájemně provázané. Vágní zákon brání občanovi, aby si uvědomil, kdy se vystavuje riziku trestního postihu. Podobně ztěžuje úředníkům a soudcům, pověřeným vynucováním práva, určit, zda byl trestný čin spáchán. To vyvolává další obavy ohledně svěření příliš velké diskrece do rukou úředníků, pověřených vynucováním zákona, a narušuje to pravidlo, že jednotlivci by měli být ovládáni zákonem, nikoli vládou osob.“*^[9]

Včleněním morální normy do právního systému se navíc otevírá cesta k legitimnímu uplatňování násilí za účelem jejího vymožení bez ohledu na vůli dotčeného člověka. Využívání státem legitimizovaného násilí by mělo být však výlučným atributem právního a nikoli morálního systému. V okamžiku, kdy k propojení systémů práva a morálky přistoupí ještě sociální systém politiky, je nastolení totality dokonáno. Držitelé politické moci využijí prostoru, které morální normy jako součást právních norem poskytují, a začnou vyvíjet tlak na osoby, kterým formálně v daném státě náleží pravomoc předmětné normy vynucovat, aby tyto normy vykládaly způsobem, který odpovídá světonázoru držitelů politické moci o žádoucím uspořádání společnosti a obrazu člověka. **Nepředvídatelné uplatňování veřejné moci, dané „pouhým“ propojením systému práva a morálky, se v konečném důsledku v této situaci opět stává předvídatelným. Zdrojem této předvídatelnosti však není samotný systém práva a kvalita jeho norem, nýbrž držitelé politické moci a způsob, jakým tito dokáží dát najevo, jaké chování od každého jednotlivého člověka očekávají pro to, aby mu ponechali alespoň malinký ostrůvek životního prostoru.**

Totalitní stát si tak prostřednictvím propojení systémů práva, morálky a politiky osobuje **pravomoc politickou mocí definovat, jaký by měl člověk být**. Morální normy, kterým je přiznána kvalita právních norem, pak takovému státu umožňují vymáhat nastolený „ideál“ prostřednictvím autoritativního uplatňování veřejné moci, tedy prostřednictvím státem legitimizovaného násilí. Prostřednictvím veřejné moci dochází k „přetavování lidí na nového člověka“^[10]. Důvodová zpráva k občanskému zákoníku vystihuje toto působení totalitního státu v souvislosti s výkladem ke (staro)nové zásadě soukromého práva, zakotvené v § 3 odst. 1, v souladu s níž *„soukromé právo chrání důstojnost a svobodu člověka i jeho přirozené právo brát se o vlastní štěstí a štěstí jeho rodiny nebo lidí jemu blízkých takovým způsobem, jenž nepůsobí bezdůvodně újmu druhým“*, takto: **„Příznačným prvkem totalitarismu je představa, že stát sám nejlépe ví, co je štěstí, a snaha**

vnutit je člověku i proti jeho vůli". (pozn. zvýraznění doplněno).

Na cestě za dosažením ideálu „nového člověka“, jak si jej definují držitelé politické moci, se pak pozornost veřejné moci soustředí **především na děti** jako na ty členy společnosti, kteří jsou ještě tvární a kteří představují nejzranitelnější článek v případné snaze rodiny stavět se vůči držitelům politické moci na odpor. Krásný doklad významu, který totalitní státy přikládají působení státu na děti, představuje již důvodová zpráva k zákonu č. 69/1952 Sb., o sociálně právní ochraně mládeže, která uvádí, že „*po vydání základního školského zákona je třeba dovést cestu, nastoupenou zákonem o právu rodinném, a zaručit všestranně výchovu mládeže v duchu pokrokových zásad, výchovu k novému poměru k práci a ke kolektivu; mládeži je třeba zaručit i ochranu jejich a poskytnout jí - po ostatních velkorysých opatřeních - i všechny materiální předpoklady zdárného a duševního rozvoje.*“ Neméně výmluvná je např. i preambule školského zákona z roku 1960[11], která zdůrazňuje, že „*budování vyspělé socialistické společnosti a přechod ke komunismu vyžaduje všestranně rozvinutého a vzdělaného člověka. Jeho výchova je věcí celé společnosti a uskutečňuje se pod vedením Komunistické strany Československa. Veliká úloha ve výchově nového člověka připadá škole. Posláním škol v Československé socialistické republice je vychovávat mládež a pracující v duchu vědeckého světového názoru v občany vzdělané, způsobilé osvojit si poznatky současné vědy a techniky, připravené ke společensky užitečné práci, v lidi tělesně zdatné, nalézající radostné uspokojení v kolektivu a v práci pro celek, prodchnuté ideami socialistického vlastenectví a internacionalismu, v uvědomělé občany Československé socialistické republiky, nadšené budovatele komunismu.*“

Velmi výstižně význam dětí pro totalitní státy popsal Nejvyšší soud Spojeného království, který ve svém rozhodnutí, jehož předmětem bylo posouzení legitimacy a přiměřenosti zavedení tzv. schématu určené osoby jako mechanismu primární prevence ve Skotsku, zdůraznil, že „**první věcí, o kterou totalitní režimy usilovaly, bylo získat děti, vzdát je rozvratným, rozličným vlivům jejich rodin, a indoktrinovat je svým vládnoucím pohledem na svět.**“[12] (pozn. zvýraznění doplněno).

Důvodové zprávy k socialistickým zákonům z oblasti školství či z oblasti sociálně-právní ochrany mládeže (což byl nově zavedený termín v rámci sovětizace československého práva) dávaly rovněž znát, jak moc si držitelé politické moci uvědomovali svou závislost na lidech, kteří tvoří součást systému jako takového, na jejich postojích a názorech. Důvodová zpráva k zákonu č. 69/1952 Sb., o sociálně právní ochraně mládeže, v tomto ohledu uvádí, že zajištění výchovy mládeže v duchu pokrokových zásad, výchovy „*k novému poměru k práci a kolektivu*“, „*vyžaduje, aby byla na novou základnu postavena i sociálně-právní ochrana mládeže. Je nezbytné, aby její řízení bylo prováděno jednotně a pokrokově a aby její provádění bylo svěřeno do rukou lidí vyspělých nejen po stránce politické, nýbrž i po stránce pedagogické.*“ Důvodová zpráva k zákonu č. 31/1953 Sb., o školské soustavě a vzdělávání učitelů (školský zákon) pak ve vztahu k učitelům zdůrazňuje, že „*ke všem těmto úkolům bude třeba lépe připravovat naše učitelstvo, především pak mladé učitelské kádry, které se musí stát předními bojovníky za socialistickou výchovu, za socialistickou školu. Proto současně s přestavbou naší všeobecně vzdělávací školy se nově upravuje podle sovětského vzoru i systém vzdělávání učitelů, školská správa přistoupí urychleně také k systematickému zvyšování ideologické úrovně učitelů, k zvyšování jejich pedagogického mistrovství.*“

Totalitním státům se ve výrazném spoléhání se na jednotlivé aktéry systému ostatně nelze nijak divit. Ve své podstatě se nejedná o nic jiného, než když je v současnosti, kdy ve značné míře cítíme ohrožení konceptu liberálního demokratického právního státu, a to nejen v českém prostředí, nýbrž obecně v evropském a severoamerickém prostoru, rovněž vyzdvihována role jednotlivce při obraně demokratických institucí a hodnot, nebo když Tomáš Garrigue Masaryk při příležitosti 10. výročí vzniku Československé republiky dne 28. 10. 1928 ve svém projevu zdůraznil, že „*opravdové demokracii nestačí instituce, ona potřebuje lidí, lidí živých, tedy lidí věřících v poslání svého státu a*

národu, lidí spojených ideou“. [13] Totalitní stát a demokratický právní stát **se liší pouze v zaměření osobního nasazení jednotlivých aktérů systému (život ve lži, ve světě zdání v život v pravdě** [14]), **jakož i v prostředcích, jimiž jsou si ochotny vynucovat loajalitu**, které jsou v totalitním státě daleko razantnější a fatálnější a mají povahu vnějšího útlaku, na rozdíl od demokratického právního státu, v němž tyto prostředky působí ve smyslu nedonucujícího apelu na mravní uvědomění každého jednotlivého člena dané společnosti a jeho vnitřní ztotožnění se se základními hodnotami, na kterých je tento stát postaven.

Stát jako vychovatel

Popsaná změna, k níž po převratu v roce 1948 došlo v pojmání role autoritativního působení veřejné moci v životě člověka, se nutně promítla též do oblasti pojmání systému veřejnoprávní ochrany dětí (nově nazvaného systémem sociálně právní ochrany mládeže), a to včetně institutu ústavní výchovy. Měla-li se veřejná moc autoritativně vlomit do autonomního prostoru rodiny a začít působit ve směru žádoucího „přetavování“ dětí v „nového člověka“, musela si osvojit roli **hlavního určovatele „výchovy“ dětí v daném státě**. Výchova dětí tak přestala být čistě soukromou otázkou rodiny, což byl ostatně pouze jeden z dílčích projevů popření existence a významu soukromého práva jako takového.

Velmi výstižně tuto novou roli veřejné moci ve výchově dítěte popisuje např. důvodová zpráva k zákonu č. [94/1963](#) Sb., o rodině (dále jen „zákon o rodině“), když uvádí, že **„výchova dětí je důležitým společenským úkolem; na kterém se stále více podílí vedle rodičů také společnost prostřednictvím školy, společenských organizací, státních orgánů apod. Celá výchova musí být proto sladěna tak, aby odpovídala cílům, které jsou vytyčeny před členy naší společnosti. Úkoly, které čekají na každého při výstavbě, vyžadují, aby z dětí vyrostli po všech stránkách dokonalí občané. Proto osnova zákona o rodině hned v úvodní části vytyčuje hlavní výchovné cíle i morální zásady výchovy dětí, ať je již prováděna v rodině anebo ve společnosti. (...) Osnova zákona dále výslovně zdůrazňuje, že rodiče jsou za výchovu dětí odpovědni společnosti. Protože rodiče jsou tak důležitým výchovným činitelem v životě dětí, osnova zdůrazňuje výchovný význam chování rodičů v osobním i společenském životě jeho příkladu svým dětem. Spolupráce rodičů při výchově dětí se školou a společenskými organizacemi, zejména Československým svazem mládeže a jeho Pionýrskou organizací, je okamžitou podmínkou pro zdárnou výchovu.“** (pozn. zvýraznění doplněno).

Totalitní stát tedy staví na koncepci, v souladu s níž **rodiče odpovídají za výchovu svých dětí společnosti**. Odpovědnost je však vždy **úzce svázána s kontrolou/dohledem** (odpovědnost širším slova smyslu, zahrnujícím i její preventivní působení) a v případě, že obsah primárně odpovědnostního vztahu není ze strany povinného subjektu odpovídajícím způsobem naplňován, **též se sankcemi** (odpovědnost v užším slova smyslu). Tento přístup k roli společnosti ve výchově dětí následně nutně **determinuje rozsah, v jakém veřejná moc autoritativně zasahuje do autonomie rodiny, i důvody, proč tak činí**. Stejně tak determinuje **zaměření a cíl opatření, která jsou v oblasti výchovy dítěte ze strany veřejné moci autoritativně přijímána, a to včetně ústavní výchovy**. Tato opatření se stávají pojistkou pro ty případy, kdy by rodiče v rámci výchovy nenaplňovali ideál člověka, který držitelé politické moci vymezili jako „žádoucí“ - „dobrý“ stav. Z opatření, která tak v demokratickém právním státě slouží toliko k „obroušení“ těch nejzávažnějších „hran“ realizace svobody člověka, které představují nepřiměřené (slovy občanského zákoníku bezdůvodné) omezení svobody jiného člověka, **se stávají nástroje cíleného řízení společnosti a standardizace člověka**.

Spojením oblastí výchovy s otázkou odpovědnosti ve vztahu ke společnosti se otevírá prostor pro to, aby součástí a opatřením, které tvoří systém veřejnoprávní ochrany (nově sociálně-právní ochrany mládeže), **byl připsán stejný účel, jaký je v demokratickém právním státě vyhrazen výlučně tradičním odpovědnostním systémům** (soukromoprávní odpovědnosti, přestupkové a jiné správní

odpovědnosti a trestní odpovědnosti), tedy **účel korekce chování jednotlivce - rodičů i dítěte samotného**. Systém veřejnoprávní (sociálně-právní) ochrany dětí umožňuje postihovat všechna jednání, která neodpovídají státem formulované představě o výchově a autoritativně stanovenému vzoru člověka, k jehož dosažení by jeho výchova měla vést. Výstižná je v tomto ohledu opět důvodová zpráva k zákonu o rodině, která poukazuje na to, že „*rodičům se dává právo dovolat se při výkonu svých práv a povinností jak státních orgánů (např. soudů, národních výborů), tak i společenských organizací, pokud se mohou nějakým způsobem podílet na výchově dětí vedle rodičů (ČSM a jeho Pionýrská organizace, ROH atd.).* Jednotliví občané i společenské organizace jsou oprávněni upozornit na každé porušení výkonu práv a povinností rodičů příslušný orgánu státu, který je povinen po náležitém přešetření zjednat nápravu. **Právní úprava míří i na ty případy, kdy se samy děti chovají tak, kdy se samy děti chovají tak, že je to v rozporu se základními zásadami socialistického soužití.** Musí jít ovšem o chování tak závadné, že již vyžaduje zásah orgánu státu. Zákon dává všem občanům i společenským organizacím právo a tím i morální povinnost upozorňovat na závady při péči o děti příslušné orgány, které mají právo i povinnost, aby učinily vhodná opatření.“ (pozn. zvýraznění doplněno).

Ústavní výchova se tak fakticky nabývá **povahu odpovědnostního právního institutu**, což je následně dokresleno tím, že **její realizace je posléze upravena v jednom předpise společně s výkonem trestněprávního opatření ochranné výchovy**, v důsledku čehož tak na ni dopadají i standardní principy a pravidla přístupu k výkonu trestních sankcí. Zřejmě někde tady je třeba hledat původ řady mýtů o ústavní výchově, které jsou však ve způsobu jejího pojmání i realizace v praxi stále velmi živé a přetrvávají do současnosti. Tady někde se rodí pojetí ústavní výchovy jako opatření, které zakládá povinnost dítěte či dospívajícího setrvat v určeném zařízení, a to až do okamžiku, než bude rozhodnuto o jejím zrušení (tj. než bude dítě či dospívající z ústavní výchovy „propuštěn“).^[15] Tato představa pak na sebe nutně nabaluje zavádění řady detenčních prvků, které dítěti či dospívajícímu budou v případném odchodu ze zařízení bránit. Vytváří se tedy uzavřená, režimová zařízení, do kterých může být dítě či dospívající umístěn/o, aniž by se svým chováním nutně provinil/o proti trestněprávním normám, tedy aniž by se dostal/o do situace srovnatelné se situací, kdy lze sankčně zbavit osobní svobody dospělého. S ohledem na včlenění řady morálních norem, regulujících „výchovu“ dítěte, do norem právních, pro uvěznění dítěte v některém ze školských zařízení bude napříště plně postačovat, že dítě či dospívající bude porušovat ony morální - společenské normy, tj. nebude naplňovat stanovený obraz „řádne“ se chovajícího občana daného totalitního státu.

Někde tady se rodí i koncept „výchovných problémů“ jako koncept, umožňující vymezit právě ty situace, kdy ze strany dítěte či dospívajícího stanovená představa o „řádne občanovi socialistické společnosti“ naplňována není. Velmi výstižně to popisuje i kniha *Mezi pionýrským šátkem a mopedem* z pera kolektivu historiků vedených Jiřím Knapíkem a Martinem Francem, mapující postavení dětí a mládeže v socialistické společnosti v Československu mezi lety 1948-1970. Autoři v citované knize poukazují na to, že 50. léta v Československu dala vznik novému pedagogickému oboru - tzv. „defektologii“ (nyní nazývané jako etopedie). Zdůrazňují přitom, že „*spíše než jasnou klinickou diagnózou byla „obtížná vychovatelnost“ konglomerátem morálních a ideologických názorů na „nevychované“ dítě nebo „neposlušného“ mladistvého, který vykazoval odlišné, nežádoucí chování jako „negativismus“, „sexuální abnormalitu“, nebo „potulování“.* (...) Děti, které byly klasifikovány jako „defektní“ z hlediska tělesného, duševního či smyslového stavu či s ohledem na své chování, prožily většinou zcela jiné dětství než „normální“ děti. Na odborné doporučení nebo na zásah státu měly být odtrženy od rodiny, svěřeny profesionální péči a vzdělávání. Jejich údajná „defektivita“ spočívající v narušeném vztahu ke společnosti nebo ke kolektivu měla být překonána tím, že z nich školní vzdělávání a příprava na zaměstnání měly udělat práce schopné, produktivní občany. Současně se měli z „asociálních“ a „deviantních“ nezletilých jedinců stát díky převýchově a represivní disciplinaci „slušní“ občané. Stát pod odborným vedením defektologie, pedagogiky, psychologie a

pediatrie zřídil pro tento účel síť speciálních zařízení a škol na principu domovů, aby se o děti staral, vychovával a vzdělával je přiměřeně jejich „defektivitě“. (...) Stejně jako v případě romského obyvatelstva, jehož děti byly považovány z velké části za „nenormální“, se příčina jen zřídka hledala ve stávajících nebo nově vzniklých sociálních problémech rodin – ty byly oficiálně překonány. Vládl spíše „pedagogický optimismus“, který věřil v rozhodující účinek reedukace a rehabilitace a zodpovědnost ponechával na jednotlivcích, čili dětech a jejich rodičích, popřípadě rodinném prostředí.“ [16]

V neposlední řadě se však zde rodí pojetí ústavní výchovy jako univerzálního opatření veřejné moci pro všechny případy, kdy je veřejná moc s výchovou dítěte nespokojená. Vývoj v pojetí ústavní výchovy se postupem času dokáže posunout toliko v tom smyslu, že z výrazně upřednostňovaného opatření (k tomu viz § 9 zákona č. 69/1952 Sb., o sociálně právní ochraně mládeže, který stanovil, že „je-li třeba dítě svěřit do péče nahrazující péči rodičů, bude umístěno zásadně do péče kolektivní; jinak lze dítě umístit jen v rodině, která skýtá záruku, že dítě bude vychováno k lásce k lidově demokratickému státu, a která je schopna u poskytnout prostředí příznivé po všech stránkách pro jeho rozvoj, a to zpravidla u toho, koho dítě osvojí.“), se stane subsidiární opatření, nastupující v případě, že se veřejné moci nedaří kýženého výsledku, tj. vymezeného „ideálu“ člověka, dosáhnout jinými způsoby (k tomu viz z důvodové zprávy k zákonu o rodině: „společnost proto všestranně podporuje rodiče při řádném výkonu jejich práv a povinností. Prostřednictvím svých orgánů a společenských organizací zasahuje teprve tehdy, když rodiče z jakýchkoli důvodů své povinnosti řádně neplní nebo svých práv zneužívají. (...) Potřebný zásah společnosti, ať již jej provádí soud nebo jiný orgán, musí být v zájmu dítěte proveden co nejšetrněji a nejvhodnějším způsobem.“). **Svého univerzálního charakteru coby opatření, umožňujícího společnosti reagovat na jakoukoli nespokojenost společnosti s „výchovou“ dítěte, se však institut ústavní výchovy tak, jak je v praxi interpretován a aplikován, dosud nezbavil.**

Jakkoli tedy totalitní stát uznal význam rodičů ve výchově dítěte, prostřednictvím zakotvení jejich odpovědnosti za výchovu dětí ve vztahu ke společnosti si přisvojil pravomoc **výchovu dětí kontrolovat a případně sankcionovat nedostatky ve výchově**, a pasoval se tak do role **prvního vychovatele všech dětí ve společnosti**. K praktickému naplnění této jeho funkce mu pomohlo právě propojení systému politiky, práva a morálky, které otevřelo cestu k tomu, aby stát v rámci výkonu veřejné moci mohl pracovat s takovými pojmy a koncepty, jako byly již výše uvedené „výchovné problémy“, anebo jako je kategorie „řádnosti“ chování člověka, a jejich prostřednictvím vynucovat svůj světónázor jako jediný pravý, akceptovaný i akceptovatelný.

Role veřejné moci v demokratickém právním státě

Demokratický právní stát vychází v pojetí člověka, jeho místa a úlohy ve společnosti i vztahu veřejné moci k němu z východisek zcela opačných. Navazuje na ideály **osvícenství 18. století** a stěžejní hodnotou se tak pro něj stává **svoboda člověka a autonomie jeho vůle**. Demokratický právní stát si tak neklade ambici pozitivním způsobem vymezit ideál člověka, tedy obraz člověka, jaký by měl být, a tento vynucovat prostřednictvím veřejné moci. **Existuje-li zde ideál člověka, pak tento ideál odpovídá představě člověka coby svobodné bytosti**, přičemž veškeré uspořádání společnosti a moci ve státě by mělo směřovat k tomu, aby člověk měl příležitost svou svobodu skutečně realizovat, což vyžaduje vytvořit nejen **dostatečný prostor, který bude prost autoritativních zásahů veřejné moci**, nýbrž rovněž **vytvořit prostor příležitostí**, které zajistí, že svoboda člověka nebude pouze formální a nebude popřena nedostatkem dostupných alternativ, nýbrž že se pro každého člověka stane **žitou skutečností jeho života**.

Veřejná moc si tak své místo v životě člověka z hlediska možnosti do tohoto života autoritativně zasahovat **vymezuje negativně**, prostřednictvím takových projevů realizace svobody člověka, které by již znamenaly popření svobody jiného člověka anebo by byly výrazem takového despektu

k danému společenskému uspořádání jako celku, který by ohrožoval jeho vlastní existenci. Dokladem toho je i výše citovaná zásada soukromého práva, zakotvená v § 3 odst. 1 občanského zákoníku, která limit realizace svobody člověka upravuje prostřednictvím působení újmy jinému, kterému navíc musí scházet jakýkoli legitimní důvod [„(...) *takovým způsobem, jenž nepůsobí bezdůvodně újmu druhým*“]. Jinak se respektuje **přírozené právo člověka brát se o štěstí své i své rodiny a osob člověku blízkých**, tedy prostor svobody člověka, v němž jediným „zákonem“, jimž se člověk má řídit, je autonomie jeho vůle.

Role veřejné moci v životě člověka by tak měla být **minimalistická**, což ostatně odpovídá i jednomu ze tří základních požadavků jakéhokoli zásahu veřejné moci do lidských práv a svobod člověka, a to **požadavku přiměřenosti (proporcionality) tohoto zásahu**, který musí být naplněn společně s požadavkem zákonnosti zásahu (jeho legality) a požadavkem oprávněného zaměření zásahu (jeho legitimacy) a který je např. v Listiny základních práv a svobod vyjádřen jako požadavek minimalizace zásahu veřejné moci v jejím čl. 4 odst. 4. **[17] Veřejná moc z hlediska svých autoritativních zásahů tedy nemá za cíl člověka „programovat“**, nýbrž toliko působit „na hranách“ mezilidských vztahů a zajišťovat, že realizace svobody jednoho člověka či obecně subjektu práva nebude znamenat popření svobody jiného člověka/subjektu práva, či popření vlastních základů daného společenského uspořádání, ohrožující jeho samotnou existenci. Cílem autoritativních zásahů je přitom **toliko odstranit či napravit tření, k nimž na těchto „hranách“ dochází**, nikoli dosáhnout nějakého předem pozitivně definovaného, ideálního stavu – stanoveného vzoru. Vypůjčili-li bychom si terminologii protidrogové politiky, pak by postavení autoritativních zásahů veřejné moci v životě člověka bylo možné vystihnout prostřednictvím slov **„harm reduction“**, tedy jako **působení zaměřené na mírnění škod, nikoli nutně na „nápravu“ stavu**, který většinová společnost může vnímat jako „nežádoucí“. Autoritativní zásahy do osobního, rodinného i soukromého života člověka, tedy užití státem legitimizovaného násilí, se řídí výlučně kódem legální/nelegální, tedy kódem právního systému, který díky oddělení systému práva a morálky není deformován takovými kategoriemi jako je dobrý/špatný, žádoucí/nežádoucí či dokonce řádný/neřádný, a díky oddělení systému práva a politiky není interpretace a aplikace práva deformována vůlí držitelů politické moci.

Uvedená konstatování o úloze veřejné moci v životě člověka se pak se stejnou platností uplatní též ve vztahu k dětem. Děti jsou pouze do určitého stadia svého vývoje závislé při realizaci své svobody na těch, kteří jsou oprávněni i povinni o ně pečovat. Jejich právo na autonomii tak do určitého stadia jejich vývoje nabývá **právo na autonomii jejich rodiny jako takové**. Velmi výstižně se uvedený rozměr respektu ke svobodě/autonomii rodin podařilo popsat Nejvyššímu soudu Spojených států, a to v jeho rozsudku v případě *Pierce v. Society of Sisters* 268 US 510 (1925), jehož předmětem byl přezkum ústavnosti zákona státu Oregon, který vyžadoval, aby všechny děti chodily pouze do veřejných škol, a tudíž popřel možnost, aby rodiče posílali své děti do škol církevních, především katolických. Cílem předmětné právní úpravy bylo zejména vyrovnat se se značným přílivem imigrantů a nově příchodícím obyvatelům vštípit tradiční „americké“ hodnoty, tedy ve svém důsledku opět snaha prostřednictvím výrazného zúžení prostoru, v němž člověk může realizovat svou autonomii, respektive úplným vyloučením této autonomie v určité otázce, zformovat člověka k obrazu, který by veřejná moc považovala za žádoucí. Jakkoli se v předmětném kontextu může jednat o daleko pochopitelnější působení veřejné moci v životě jednotlivce, než bylo „přetavování“ v nového člověka, kterému byli vystaveni lidé v zemích podléhajících totalitě komunistických režimů, Nejvyšší soud Spojených států přesto i v tomto kontextu konstatoval, že **„základní teorie svobody, z níž vycházejí všechny vlády Unie, vylučuje jakoukoli obecnou moc státu standardizovat jejich děti tím, že je [vlády] budou nutit přijímat pouze pokyny udělované pouze veřejnými učiteli. Dítě není pouhým stvořením státu; ti, kteří ho živí a vedou ho jeho osudem, mají právo, spojené s povinností, rozpoznat a připravovat ho na další povinnosti.“** **[18]** (pozn. zvýraznění doplněno).

Není přitom jistě žádným překvapením, že toto minimalistické působení veřejné moci v životě

člověka bylo po převratu v roce 1948 podrobena velmi ostré kritice, jelikož vyjádření podobného respektu k autonomnímu prostoru člověka a jeho zachování bylo **to poslední, co by totalitní moc mohla chtít i potřebovat**. Jako jeden z příkladů této kritiky lze opět citovat důvodovou zprávu k zákonu č. 69/1952 Sb., o sociálně právní ochraně mládeže, která uvádí, že „v úplném souladu s vykořisťovatelským charakterem kapitalistického řádu postačovalo původně k uklidnění svědomí vládnoucí buržoasie, když i o mládež bylo „pečováno“ jen v rámci tzv. péče chudinské. Teprve později, koncem minulého století, maskuje buržoasie své „ušlechtilé“ snahy o „péči o mládež“ tím, že dává vzniknout spolkům zvaným „Okresní péče o mládež“ (a jejich zemským ústředím). Plyne z celého systému kapitalistické společnosti, že se i tehdejší stát sám spokojuje s tím, aby i nejdůležitější úkoly v péči o mládež obstarávali jen dobrovolní pracovníci, a ponechává jim provádět dozor na děti v cizí péči, hromadné poručenství i účast při výkonu soudnictví nad mládeží. Také péči o mládež nastává nové šťastné období vývoje a rozmachu, teprve když je kapitalistický řád odstraněn a když vláda přešla do rukou lidu.“

Český právní vývoj po 17. listopadu 1989 disponuje poměrně bohatou judikaturou Ústavního soudu ke svobodě člověka. Ve svém nálezu ze dne 17. 2. 2015, sp. zn. III. ÚS 916/13, který se shodou okolností týkal právě dítěte coby stěžovatele, se Ústavnímu soudu podařilo velmi silně zachytit význam svobody člověka, konkrétně ve smyslu jeho osobní svobody, pro naplnění ideálů demokratického právního státu a lidských práv a svobod. Ústavní soud konkrétně zdůraznil, že „osobní svoboda představuje v demokratickém a právním státě **jednu z nejdůležitějších hodnot. Je předpokladem toho, aby si mohl každý sám uspořádat svůj vlastní život, aby mohl rozhodovat o jeho podstatných aspektech a svým jednáním usilovat o vlastní štěstí**. Jakkoliv tato svoboda již ze své podstaty nemůže být neomezená, se zásahy do ní mohou být spojeny neodstranitelné následky ve všech sférách života jednotlivce. Stát, který je založen na úctě k právům a svobodám člověka a občana (čl. 1 odst. 1 Ústavy), do ní proto může zasahovat pouze na základě zákona a v jeho mezích a nesmí se přitom dopustit svévole. Trvání na dodržení všech zákonem stanovených podmínek jejího omezení představuje základní garanci, že budou skutečně respektována práva dotčeného jednotlivce a že v jeho případě nedojde ke zneužití moci.“ (pozn. zvýraznění doplněno). V nálezu ze dne 29. 2. 2008, sp. zn. II. ÚS 2268/07, pak Ústavní soud **zařadil svobodu člověka** společně s lidskou důstojností (která ostatně odkazuje rovněž ke svobodě, a to ke svobodě volby^[19], která činí z člověka subjekt a nikoli objekt působení veřejné moci) a spravedlností **mezi hodnoty, které tvoří materiální jádro ústavního pořádku České republiky** ve smyslu čl. 9 odst. 2 Ústavy ČR.

Výše citovaná základní zásada soukromého práva formulovaná v § 3 odst. 1 občanského zákoníku, stejně jako důvodová zpráva k občanskému zákoníku, dávají znát, že hlavními cíli nového občanského zákoníku jako soukromoprávního kodexu, usilujícího o návrat k právní tradici z doby předcházející totalitnímu období vývoje české společnosti, byly právě **návrat k respektu ke svobodě člověka a autonomii jeho vůle jako základním východiskům mezilidských vztahů, a upozadění kolektivismu i kontrolní funkce veřejné moci** v životě člověka. Důvodová zpráva k občanskému zákoníku v tomto ohledu zdůrazňuje, že „osnova **se rozchází s koncepcí, že funkcí občanského práva a občanského zákoníku je působit jako nástroj řízení společnosti**. Zásada kolektivismu je soukromému právu cizí; soukromé právo je ze své povahy individualistické. Tím se však návrh nesnaží popřít jeho sociální funkci. Návrh vychází z ideje, že **funkční určení soukromého práva je sloužit člověku jako prostředek k prosazování jeho svobody**. Účel občanského kodexu je umožnit i garantovat svobodné utváření soukromého života, a ponechat tedy co nejširší prostor svobodné iniciativě jednotlivce. **Proto také osnova klade zásadní důraz na hledisko autonomie vůle**.“ (pozn. zvýraznění doplněno).

V části výkladu k základní zásadě soukromého práva, uznávající přirozené právo člověka brát se o štěstí své i své rodiny a osob člověku blízkých způsobem, který nepůsobí bezdůvodně újmu druhým,

pak důvodová zpráva k občanskému zákoníku doplňuje, že „*důraz na přirozené právo člověka brát se o vlastní štěstí neodpovídá jen běžně přijímané představě, že si každý člověk přeje být šťastný. (...) Ústavně chráněná svoboda jednotlivce není samoúčelná. Ve vztahu k soukromým záležitostem člověka má svůj cíl, kterým je osobní štěstí. Přijatá koncepce má své filosofické a sociální zdůvodnění spjaté s tradicí i současností evropského myšlení od antiky po dnešek. Jak připomíná již na počátku zdejší civilizace Démokritos, zákon může životu lidí prospět, jen chtějí-li oni sami, aby se jim dobře dařilo. Nic nezdůvodňuje lépe správnost uvedeného přístupu, než fakt, že „**veškerá západní kultura směřuje k individuálnímu hledání štěstí**“.* Ve známých slovech Deklarace nezávislosti Spojených států o nezczitelném právu na vytváření osobního štěstí nelze vidět argument proti tomu, co bylo právě uvedeno. Naopak, Thomas Jefferson se odklonem od formulace Johna Locka akcentující hledisko majetku přihlásil důrazem na osobní štěstí člověka k myšlenkovému proudu tlumočenému zejména francouzskými osvícenci a jako štěstí chápal všestranný sociální a kulturní rozvoj jednotlivce. (...) Osnova bere na vědomí diferencovanost představ různých lidí o vlastním štěstí. (...) **Proto se respektuje, že každý může žít podle svého, neporušuje-li přitom práva jiných, a že každý může usilovat o vlastní štěstí podle libosti, nepůsobí-li to jiným bezdůvodnou újmu.** Tak se vzájemně doplňují dvě hlavní zásady soukromého práva: zásada autonomie vůle a zásada *neminem laedere.*“ (pozn. zvýraznění doplněno).

Je přitom vhodné připomenout, že **smysl předmětné zásady je ještě hlubší** a nespočívá pouze ve vyjádření nezbytnosti přijmout jako východisko pro autoritativní uplatňování veřejné moci svobodu člověka, implicitně podmiňující jakýkoli zásah do této svobody nalezením legitimních, zákonných a přiměřených důvodů, které by takový zásah ospravedlňovaly, nýbrž rovněž ve vyjádření víry, že svoboda člověka (jednotlivce) má na život člověka i společnosti příznivější dopad než formální regulace a autoritativně vynucovaná odpovědnost vůči společnosti. Jinými slovy, cílem předmětné zásady je rovněž vyjádřit přesvědčení, že **je to právě prostor svobody a možnosti reálné volby, který člověka vede ke společensky odpovědným postojům (nikoli však ve smyslu právní kategorie odpovědnosti) a aktivnímu zasazování se o dobro celku.** Důvodová zpráva k občanskému zákoníku konkrétně v této souvislosti poukazuje na to, že „*v Praze již v roce 1774, tedy dříve, než Jefferson napsal do americké Deklarace známá slova o přirozeném právu na štěstí, přednášel na půdě zdejší univerzity profesor K. H. Seibt, jak blaho státu závisí na štěstí jeho občanů. I to odpovídá myšlenkovému konceptu, který precizně formuloval již Aristoteles, a podle něhož vlastní štěstí motivuje člověka k soudržnosti, konání dobra a pomoci ostatním (což ostatně potvrzuje trvající sociální zkušenost), a tím i k dosažení stavu, označovaného Aristotelem jako blaženství.*“

Ve své podstatě přirozené právo člověka brát se o štěstí své i své rodiny a osob člověku blízkých způsobem, který nepůsobí bezdůvodně újmu druhým, tedy neodkazuje k ničemu jinému než k tomu, co **Václav Havel popsal ve své slavné eseji *Moc bezmocných* jako „život v pravdě“**, který charakterizoval jako vzpouru člověka „proti svému nucenému postavení“, jako pokus „chopit se své vlastní odpovědnosti“, jako zřetelně mravní akt.^[20] Uznání tohoto přirozeného práva jako základní zásady soukromého práva (a právního řádu jako celku) by pak mělo člověku **garantovat dostatečný prostor pro to, aby mohl „žít v pravdě“ nerušeně.** Veřejná moc by pak život člověka v pravdě měla ochraňovat, nikoli mu sama klást překážky a člověka vracet opět k „**životu ve lži**“, tedy k životu ve světě záměrně udržovaného zdání a klamu, odcizení a samopohybu, jehož je člověk zároveň obětí i spolupachatelem, který je naopak vlastní tomu, co Václav Havel charakterizuje jako „post-totalitní společnost“.^[21]

Skutečnost, že to byla právě idea „života v pravdě“, která se stala hlavním účelem i obsahem sametové revoluce, potvrzuje i Jiří Příběh ve své knize *Disidenti práva*, v níž v předmětné souvislosti uvádí: „*Univerzalita a její svět pravidel na základě nahlédnutí a prožitku jedinečnosti a s ní spojené odlišnosti. Taková heterogenita je samozřejmě zásadním nebezpečím pro každou totalitní strukturu. Sametová revoluce v Československu i dalších zemích měla přesně tento silný předpolitický,*

předústavní, existenciální aspekt, jenž vycházel z disidentského volání po individuální autonomii lidské bytosti, po možnosti její autenticity v obecném i politickém slova smyslu. (...) Život v pravdě, zformulován negativně, znamená možnost uniknout zlu, které politickými prostředky likviduje lidskou jedinečnost a singularitu, které neustále poměruje činy a myšlenky, které neustále vystavuje jedince soudům vnějšího světa politiky a ideologie. Sametová revoluce byla rebelií proti takovému zlu, proti zlu stavějícímu zdi ve městech i hlavách svých ne-občanů.“[\[22\]](#)

Systém veřejnoprávní ochrany dítěte a ústavní výchova po 17. listopadu 1989

S ohledem na popsany hodnotový obrat státoprávního uspořádání Československé socialistické republiky a posléze České a Slovenské Federativní Republiky a České republiky je zřejmé, že tento se nutně měl promítnout též do způsobu, jakým byl pojmán institut ústavní výchovy. V duchu **hodnotové diskontinuity „se starým režimem“**, deklarované Ústavním soudem v jeho vůbec prvním nálezu, tj. nálezu ze dne 21. 12. 1993, sp. zn. Pl. ÚS 19/93, přitom pro změnu v pojetí institutu ústavní výchovy **nebylo nezbytně nutné, aby došlo ke změně zákonné formulace její skutkové podstaty**. Formulace skutkové podstaty ústavní výchovy ostatně nedoznala, pokud jde o její základ, významných změn ani s přijetím nového občanského zákoníku v roce 2012.

Neměl-li však stát již nadále plnit roli prvního vychovatele dětí či člověka obecně, **nebylo napříště již udržitelné, aby ústavní výchova byla v praxi interpretována a aplikována jako odpovědnostní právní institut. Nemohla tedy již nadále sloužit jako nástroj korekce jednání samotného dítěte**, tedy jako nástroj řešení jeho „výchovných problémů“. Opuštěn měl ostatně být právě i koncept „výchovných problémů“, protože bylo zcela namístě klást si otázku, co vůbec je „výchovným problémem“ ve státě, který otevřeně, na úrovni svých ústavních i zákonných norem, uznává přirozené právo člověka brát se o štěstí své i své rodiny a osob člověku blízkých způsobem, který nepůsobí bezdůvodně újmu druhým.

Svoboda člověka korigovaná toliko hlediskem *neminem leadere* se měla stát základním východiskem i principem pro celý systém veřejnoprávní ochrany dětí, včetně institutu ústavní výchovy. **Jediným legitimním cílem systému veřejnoprávní ochrany dítěte se měla stát opět ochrana dítěte**, nikoli ochrana (domnělých) zájmů společnosti, a to ani formou vydávání těchto zájmů za zájem samotného dítěte. S ohledem na skutečnost, že vstup státu do života dítěte a jeho rodiny prostřednictvím systému veřejnoprávní ochrany dítěte vždy představuje zásah do jejich svobody (autonomie), což ostatně prozrazuje již přívlastek veřejnoprávní, **měl tento napříště zůstat vyhrazen pouze situacím, kdy by se realizace autonomie rodiny dostávala právě do konfliktu s hlediskem *neminem leadere***. Mělo-li přitom systém veřejnoprávní ochrany dítěte sloužit výlučně k zajištění ochrany dítěte, bylo zřejmé, komu musí být v důsledku realizace autonomie rodiny působena bezdůvodná újma pro to, aby bylo možné v rámci předmětného systému zasáhnout. Touto osobou se opět stalo výhradně dítě a nikdo jiný.

Systém veřejnoprávní ochrany dítěte se tak měl stát systémem, jehož účelem je chránit dítě před jeho vlastními rodiči, případně jinými pečovateli, v jejichž péči se nachází, a to opět ve smyslu „harm reduction“, tj. ve smyslu mírnění těch ohrožení, která jsou natolik závažná, že jsou v demokratickém právním státě nepřijatelná, a to z toho důvodu, že zasahují do jiných základních práv a svobod dítěte (práva dítěte na život, práva dítěte nebýt vystaveno mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání, práva dítěte na svobodu od všech forem násilí apod.), nikoli ve smyslu působení ve směru naplňování obecně uznávaného „ideálu“ o „řádně vychovaném“ dítěti. V demokratickém právním státě **se ostatně každý člověk stal opět hodnotou sám o sobě**, aniž by nutně musel svým chováním naplňovat materialistický ideál pracujícího člověka, odpovídající marxisticko-leninské doktríně. Systém veřejnoprávní ochrany dítěte měl tak „pouze“ chránit děti, které byly svými rodiči, případně jinými pečovateli, týrané, zneužívané nebo vážným způsobem zanedbávané, a jim v těch nejzávažnějších případech, v nichž nebylo možné, aby

dané děti setrvaly ve svém původním prostředí, a to z důvodů na straně tohoto prostředí (týrání, zneužívání či vážné zanedbávání), nikoli z důvodů na straně jich samých, **toto přirozené prostředí nahradit.**

To měl být i účel ústavní výchovy jako jednoho z opatření, které je součástí systému veřejnoprávní ochrany dítěte. **Ústavní výchově tak mělo být navráceno její postavení coby opatření náhradní péče, jehož účelem není nic více než nic méně v maximální možné míře nahradit dítěti péči jeho rodičů, případně jiných pečovatелů,** v těch případech, kdy dítě této péče bylo dočasně či trvale zbaveno. Plně v souladu s principem svobody člověka jako východiskem pro uplatňování veřejné moci přitom muselo být respektováno, že primární odpovědnost za zajištění péče o dítě a jeho výchovu nesou rodiče dítěte, což bylo ostatně zakotveno i v čl. 18 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte, nikoli stát. Stát si tedy prostřednictvím ústavní výchovy nemohl osobovat silnější postavení v životě dítěte, než jaké náleželo rodičům dítěte. Nemohl-li by určité opatření ve vztahu k dítěti učinit rodič dítěte v rámci plnění svého oprávnění i povinnosti zajišťovat osobní péči o dítě, nemohlo být takového opatření dosaženo ani prostřednictvím institutu ústavní výchovy. **Napříště tedy nedávalo smysl, aby ústavní výchova byla využívána jako univerzální reakce na všechny situace, kdy je třeba dítě „zkrotit“ a kdy si s dítětem již „neví rady“ ani vlastní rodič, či aby byla realizována v jakýchkoli jiných zařízeních, než byla zařízení otevřená a nerezimová.**

Popsané pojetí systému veřejnoprávní ochrany dítěte a ústavní výchovy, které mělo vyplývat přímo z obratu v ústavně chráněných hodnotách, k němuž došlo po 17. listopadu 1989, podtrhly v průběhu 90. a „nultých“ let **některé judikatorní a legislativní počiny.** V roce 1997 se Ústavní soud zabýval otázkou, je-li ústavně konformní trestněprávně postihovat ty případy, kdy děti s nařízenou ústavní výchovou ze zařízení, do kterých byly umístěny, ze své vůle odešly (v rámci skutkové podstaty trestného činu maření výkonu úředního rozhodnutí). Ústavní soud v nálezu pléna vyšel z **rozdílné povahy ústavní výchovy coby rodinněprávního opatření a ochranné výchovy coby trestněprávního opatření,** přičemž zdůraznil, že *„ústavní výchovu tedy nelze chápat jako formu sankce nebo povinnosti dítěti uložené, přitom pominou-li podmínky, které si nařízení ústavní výchovy vynutily, soud ústavní výchovu zruší“.* [23]

Z hlediska legislativního vývoje byla ještě před přijetím nového občanského zákoníku **významná novelizace zákona č. 218/2003 Sb.,** o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (dále jen „ZSM“), která byla **provedena zákonem č. 383/2005 Sb.** Citovaným zákonem byla v § 22 odst. 1 ZSM, který upravuje podmínky pro uložení ochranné výchovy, slova *„a nepostačuje uložení ústavní výchovy podle zákona o rodině“*, vytvářející dojem subsidiárního vztahu ochranné výchovy k výchově ústavní, nahrazena slovy *„a nepostačuje uložení výchovných opatření“.* Došlo tedy ke zcela jasnému rozdělení obou právních institutů. Důvodová zpráva k zákonu č. 383/2005 Sb. v souvislosti s touto změnou uváděla, že *„novela zákona o soudnictví ve věcech mládeže si klade za cíl již v soudním rozhodování zřetelně vyjádřit rozdíl mezi ústavní a ochrannou výchovou. Ochranná výchova byla a je čistě trestněprávní opatření a jako taková může být uložena pouze odsouzenému pachateli trestného činu (provinění). (...) Jde tedy nejen o převýchovu, ale roli hraje i hledisko ochrany společnosti před jedinci se závadným chováním. Naopak účelem ústavní výchovy jakožto čistě civilněprávního institutu je především nahrazení špatného nebo dokonce chybějícího rodinného prostředí, které deformuje vývoj dítěte, prostředím jiným, tedy kolektivní výchovou.“* (pozn. zvýraznění doplněno).

Citovaný nálezk Ústavního soudu i důvodová zpráva k zákonu č. 383/2005 Sb. však **poněkud paradoxně dokládají i zakořeněnost totalitních vzorců uvažování, a to nikoli až tolik svým obsahem, jako jazykem, který užívají.** Oba dokumenty používají i v souvislosti s ústavní výchovou slovo „výchova“, a to dokonce i ve spojení s přívlastkem „rádná“. Současně, popisují-li účel ústavní výchovy, používají spojkou „i“, čímž navozují dojem, že snad existuje i jiná možnost než ta, kterou

jeden či druhý dokument popisuje (např. důvodová zpráva k zákonu č. [383/2005](#) Sb. uvádí, že „na rozdíl od ochranné výchovy se tedy jedná i o situace, kdy dítě svým chováním před nařízením ústavní výchovy samo nezavdalo příčinu k tomuto opatření, kterým soud řeší zajištění řádné výchovy“). **Tyto skutečnosti by však samy o sobě neměly vést k deformaci sdělení, o které se oba dokumenty více či méně umně pokoušejí**, tj. že institut ústavní výchovy není odpovědnostním právním institutem, nýbrž **institutem, který toliko nahrazuje dítěti osobní péči jeho rodičů v těch situacích, kdy rodiče z nejrůznějších důvodů tuto péči nemohou zajistit sami**.

Nejvýznamnějším milníkem na cestě k narovnání pojmání systému veřejnoprávní ochrany dítěte, včetně ústavní výchovy, na úrovni zákona však bylo, jak vyplynulo již z výše uvedeného, **přijetí a nabytí účinnosti nového občanského zákoníku**. Nový občanský zákoník měl systematickým zařazením ústavní výchovy do části druhé hlavy III., nadepsané **Poručenství a jiné formy péče o dítě**, postavit na jisto, že ústavní výchova není nápravným opatřením svého druhu, nýbrž toliko formou náhradní péče o dítě. Občanský zákoník dal zařazením ústavní výchovy vedle náhradních rodinných forem péče o dítě jasně najevo, že jakkoli je ústavní výchova s ohledem na svůj kolektivní charakter ve vztahu k náhradním rodinným formám péče o dítě v subsidiárním postavení, **z hlediska svého obsahu se od nich neliší a v konečném důsledku se z hlediska svého obsahu neliší ani od výkonu té složky rodičovské odpovědnosti, kterou představuje oprávnění i povinnost zajistit osobní péči o dítě** (§ 880 - § 886 občanského zákoníku). Občanský zákoník navíc explicitně zakotvil již výše citované **zásady liberálního přístupu k člověku jako základní zásady soukromého práva**, dopadající tak i na institut ústavní výchovy a vůbec na roli státu a veřejné moci v životě dítěte a jeho rodiny.

S ohledem na všechny tyto skutečnosti tak až tolik nevadilo, že v názvu předmětného právního institutu nebylo slovo „výchova“ nahrazeno slovem „péče“, které by daleko lépe vystihovalo jeho vlastní obsah, nebo že nebyla zásadnějším způsobem přeformulovaná jeho skutková podstata, která, jak bylo uvedeno již výše, nedoznala razantnějších změn od přijetí zákona o rodině v roce 1963, a tudíž stále z hlediska své jazykové formulace pracuje s takovými slovy jako je „výchova“ či „řádný vývoj“. **Že však těmto pojmům nemůže být připisován takový obsah, který by otevíral cestu k využívání ústavní výchovy coby nástroje korekce chování samotného dítěte, ostatně vyplývá nejen z výše citované základní zásady, zakotvené v § 3 odst. 1 občanského zákoníku, nýbrž rovněž ze základních interpretačních zásad soukromého práva (a v některých ohledech též práva jako takového) v § 2 občanského zákoníku**. Za stěžejní lze přitom v tomto ohledu označit § 2 odst. 1 občanského zákoníku, který zakotvuje **princip hodnotového výkladu práva ve smyslu hodnot demokratického právního státu a lidských práv a svobod**, když stanoví, že *„každé ustanovení soukromého práva lze vykládat jenom ve shodě s Listinou základních práv a svobod a ústavním pořádkem vůbec, se zásadami, na nichž spočívá tento zákon, jakož i s trvalým zřetelem k hodnotám, které se tím chrání. Rozejde-li se výklad jednotlivého ustanovení pouze podle jeho slov s tímto příkazem, musí mu ustoupit.“*

Ze stejných důvodů neměla být na překážku interpretaci a aplikaci institutu ústavní výchovy hodné demokratického právního státu, založeném na úctě k lidským právům a svobodám, ta skutečnost, že ústavní výchova zůstala a nadále zůstává upravena v jednom předpise společně s trestněprávní ochrannou výchovou, a to navzdory diametrálně rozdílným účelům obou opatření. **Občanský zákoník totiž představuje základní interpretační předpis i pro ZVÚOV, a to v té části, která se týká rodinněprávní oblasti, tedy i ústavní výchovy**. ZVÚOV navíc upravuje toliko realizaci ústavní výchovy, a proto by jeho znění, nutno dodat v mnohém vycházející ze socialistické vyhlášky č. [64/1981](#) Sb., o školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy, stejně **nemělo mít vliv na rozhodování o tom, v jakých situacích a z jakých důvodů má být k nařízení ústavní výchovy přistupováno, ani na vlastní účel ústavní výchovy, jelikož tyto otázky upravuje výlučně občanský zákoník**.

V zajetí totalitního myšlení

Ukázalo se však, že ne ve všech oblastech došlo po 17. listopadu 1989 ke zvědomení toho, co znamená návrat ke konceptu demokratického právního státu. Ukázalo se, **jak silně je v postojích lidí zakořeněno totalitní, nesvobodné nahlížení věcí a uvažování o nich**. Zkrátka se ukázala pravdivost výše citovaných slov historika Michala Stehlíka o tom, že normalizační myšlení si neseme v sobě, jakož i slov moderátora pořadu Historie.cs, Vladimíra Kučery, pronesených na závěr předmětného dílu (Normalizovaná normalizace?), že „*plno těch vzorců chování, jak pozitivních, tak ale většinou i negativních, v nás z té normalizace zůstalo. To si nemůžeme říkat, že ne. Jestli si to říkáme, tak si lžeme do kapsy.*“

Systém veřejnoprávní ochrany dětí, přinejmenším z hlediska svého praktického uplatňování, nerezignoval na roli toho, kdo by měl korigovat chování dětí, a to dokonce ani s přijetím a nabytím účinnosti nového občanského zákoníku. Drtivá většina aktérů tohoto systému nepřijala, že výchova dětí je výsostnou otázkou autonomie dítěte a jeho rodiny a že pro vztah státu a člověka, pokud jde o autoritativního působení veřejné moci, lze tuto kategorii využívat toliko v kontextu odpovědnostních vztahů, a to pouze ve smyslu označení takového působení státu na člověka, jehož cílem je přimět tohoto člověka – pachatele protiprávního jednání – již napříště právní normy (nikoli však již morální normy!) neporušovat. Stejně tak tito aktéři neopustili zažitě morální kategorie, o něž se až příliš opíralo předchozí státoprávní uspořádání. **Slovní spojení „řádna výchova“ se ani po 17. listopadu 1989 v systému veřejnoprávní ochrany dětí z hlediska jeho praktického uplatňování nestalo vzácností** a samo o sobě představovalo v nespočetně případech stěžejní důvod pro autoritativní zásah do autonomie dítěte i jeho rodiny, a to včetně omezení či zbavení osobní svobody dítěte. I po 17. listopadu 1989 se tak v systému veřejnoprávní ochrany dítěte udržela filozofie z doby normalizace, která se do určité míry dokázala oprostít od přepjaté ideologické zátěže 50. a 60. let, nicméně se svého ideologického zatížení a zaměření na „převýchovu“ člověka zcela nezbavila. I pro systém veřejnoprávní ochrany dítěte v nové době tak plně platila charakteristika normalizační sociálně-právní ochrany dětí z pera autorů výše uvedené publikace *Mezi pionýrským šátkem a mopedem: „Ideologická hesla výchovy „nového člověka“ a „budovatele socialismu“ sice už nebyla nejdůležitější, ale také zcela nezmizela. V péči o blaho dítěte stále rezonovala péče o blaho socialistické společnosti, které mohl rostoucí počet nepřizpůsobivých nebo přímo delikventních dětí a mladistvých přivodit značné škody. (...) Projevila se zde represivní stránka systému, zjevná především v takzvaných dětských domovech se zvýšenou výchovnou péčí.*^[24]

Zcela logicky se tak žádným radikálním způsobem nezměnilo z hlediska praktického fungování systému veřejnoprávní ochrany dětí pojetí a uplatňování ústavní výchovy. **Ústavní výchova v praxi byla a je i nadále hojně využívána jako nástroj korekce chování samotného dítěte, často dokonce jako náhrada trestněprávních či detenčních opatření.**^[25]

Autorům občanského zákoníku se v souvislosti se zdůvodněním výše citované základní interpretační zásady zakotvené v § 2 odst. 1 občanského zákoníku podařilo dobře vystihnout základní podstatu celého problému, kterou je **stále poměrně nízká míra právní kultury českého prostředí**, úzce provázána s nízkou mírou schopnosti nepřístupovat k právu pouze formalizovaně jako k odcizenému, samoučelnému systému, vnímat jeho základní hodnotové ukotvení, jak toto vyplývá z ústavního pořádku České republiky, a vymanit se ze zajetí prostého jazykového výkladu, když jazyk nemůže být nikdy víc než jen nedokonalý nástroj pro vyjádření právní normy. Autoři občanského zákoníku v důvodové zprávě poukázali **na nezbytnost přistupovat k právu a jeho výkladu hodnotově, tzn. především se znalostí a pochopením základních zásad, na nichž je postaven koncept demokratického právního státu, jakož i doktrína lidských práv a svobod**. Důvodová zpráva konkrétně v tomto ohledu hovoří o bezhodnotovém právním formalismu, který „*má různé příčiny,*

z nichž do popředí významně vystupuje tradice výkladu zákona, jaká byla typická zejména pro období tzv. socialistického práva.“

Přetrvávající pojetí systému veřejnoprávní ochrany dítěte ze strany aktérů tohoto systému, včetně praxe v oblasti interpretace a aplikace institutu ústavní výchovy, zkrátka ukazuje, **jak moc českému prostředí, přinejmenším v této oblasti, chybí to, co J. Příbáň vymezuje jako „jurisprudence“**. J. Příbáň pojímá jurisprudenci jako „*obecnou schopnost právníků se v právu nejen vyznat, ale také ho správně aplikovat a v souladu s obecnými principy spravedlnosti vyřešit tzv. „mezery v právu“, tj. situace, na které psané právo nemá odpověď. Součástí jurisprudence jsou proto nejen obecné znalosti o tom, jak právo funguje, ale také, jak by fungovat mělo, aby naplňovalo obecná očekávání, že jeho aplikací se ve společnosti prosazuje i spravedlnost. (...) Naproti tomu jurisprudence již od římských dob ukazuje, že právo není politická vůle povýšená na zákon nebo normativní systém vynucovaný státem, ale mnohem jemnější předivo lidských dovedností, znalostí, vědomostí, zvyků a praktik, prostřednictvím kterých právníky vzdělaní lidé umožňují ostatním, aby vyřešili vzájemné spory a mohli vůči sobě uplatnit oprávněné nároky. Jurisprudence nás tak kromě jiného učí, že právo je mnohem starší než stát.*“[\[26\]](#)

Přetrvávající pojetí systému veřejnoprávní ochrany dítěte, včetně institutu ústavní výchovy, v praxi tak ve své podstatě dokládá jediné, a to, **jak moc se úsilí vynaložené na „přetavování“ lidí v „nového člověka“ totalitnímu státu vyplatilo**. Více než 40 let systematického působení státu na výchovu svých občanů v lidech odrostlých v českém (československém) prostředí jen posílilo jejich obavy z převzetí odpovědnosti za svůj vlastní život a umenšování míry, s jakou jsou jejich životy svázány autoritativní mocí státu. Posílilo jejich obavy z vlastního rozumu a kritického myšlení. A v neposlední řadě posílilo též jejich obavy z hledání pravdy a z vystoupení z davu za účelem její obhajoby. Odtud zřejmě pramení i adorace čistě jazykového výkladu, který vykladačům a vykonavatelům zákona přináší uspokojení ze sejmutí vlastní odpovědnosti za hledání právní normy, plně v souladu se všemi metodami, o které se právo jako systém nutně opírá, a jejího přenesení na jazyk - na slova, jako by to byla právě slova, která mohou nahradit vzdělanost i to, co člověka dělá člověkem, tedy schopnost kritického úsudku. V konečném důsledku tak lidé v českém prostředí stále značnou měrou, aniž by to bylo jejich přímým záměrem či aniž by si toho byli dokonce vědomi, přinejmenším v této oblasti udržují ideologii předchozího režimu, čímž se stávají důkazem pravdivosti slov Václava Havla o samopohybu v post-totalitní společnosti, jehož jsou lidé obětí i (spolu)pachateli současně.[\[27\]](#)

V systému veřejnoprávní ochrany dítěte, možná ještě společně se systémem veřejného školství, jsou všechny tyto společenské fenomény zřejmě nejpatrnější, a to i kvůli významu, který totalitní státy přikládaly právě dětem a práci s nimi. **Jako bychom se jako společnost stále báli toho, „co to udělá“, dovolili-li bychom, aby se hodnoty, které s sebou přinesla či měla přinést sametová revoluce, promítly též do způsobu, jakým veřejná moc přistupuje k dětem a jejich rodinám.**

Systém veřejnoprávní ochrany dítěte, a praxe v oblasti interpretace a aplikace ústavní výchovy je toho dobrým důkazem, se tak stále raději spoléhá na zaběhlé postupy, které mají své kořeny hluboko v době před 17. listopadem 1989, než na základní principy demokratického právního státu a závazky vyplývající z lidských práv a svobod člověka. Tyto tak pouze kompromituje a činí z nich neživé, a tudíž bezvýznamné proklamace, jakkoli mohou tyto závazky být součástí Ústavy ČR, Listiny základních práv a svobod či mezinárodních úmluv o lidských právech a základních svobodách, včetně Úmluvy o právech dítěte. Nerespektuje, že ústavní výchova jako vnitrostátní nástroj naplňování závazků vyplývajících z čl. 20 Úmluvy o právech dítěte **nesmí vyústovat ve zbavení osobní svobody dítěte**[\[28\]](#), stejně jako nerespektuje, že v souladu s čl. 39 Úmluvy o právech dítěte mají děti, které se staly obětí jakékoli formy zanedbávání, využívání za účelem finančního obohacování nebo zneužívání, mučení nebo jiné formy krutého, nelidského či ponižujícího zacházení nebo trestání

anebo ozbrojeného konfliktu, **právo na zotavení a reintegraci v místě a prostředí podporujícím zdraví, sebeúctu a důstojnost dítěte, což zcela zapovídá, aby intervence přijímaná ve vztahu k těmto dětem měla trestající povahu.** [29] V konečném důsledku tak zbavuje jakéhokoli praktického významu čl. 10 Ústavy ČR, zakotvující zásadu aplikační přednosti vyhlášených a ratifikovaných mezinárodních úmluv, s jejichž ratifikací dal souhlas Parlament ČR, stejně jako čl. 1 odst. 2 Ústavy ČR, v souladu s nímž „Česká republika dodržuje závazky, které pro ni vyplývají z mezinárodního práva“.

Otázkou je, kde lze vůbec v tomto chaosu hledat demokratický právní stát, k jehož hodnotám se Česká republika přihlásila v čl. 1 odst. 1 Ústavy ČR. Problém, který v systému veřejnoprávní ochrany dítěte přetrvává, by přitom neměl být podceňován. Ukazuje totiž, že v České republice stále v nemalé míře dokážou vládnout osoby namísto práva, a rozměňuje naděje, které byly do vývoje společnosti po 17. listopadu 1989 vkládány, což nutně vede k určité společenské skepsi a následně cynismu, který může představovat podhoubí pro nové autoritářské a totalitní tendence. Zdaleka nejvýznamnější však je, že tento přetrvávající stav znamená upírání těch nejušlechtlejších hodnot právě dětem, které tak ani nemohou nabýt pozitivní zkušenost s fungováním demokratického právního státu, respektujícího lidská práva a svobody, kterou by si mohly odnést do svého dospělého života a poté samy předávat tyto hodnoty novým generacím, které se zde narodí.

V pasti?

Institut ústavní výchovy je ilustrativním příkladem nízké míry recepce hodnot, k nimž se Česká a Slovenská Federativní Republika a posléze Česká republika ve svém právním (a tudíž i společenském) vývoji po 17. listopadu 1989 přihlásila. **Až příliš výmluvně ukazuje životaschopnost deformujícího působení totalitní moci na myšlení a uvažování lidí.** Ukazuje rovněž, že zaseté vzorce, jakými lidé v určité společnosti myslí a uvažují, jsou mnohdy daleko silnější než formálně deklarované hodnoty a ideály - v případě České a Slovenské Federativní Republiky a posléze České republiky ideály demokratického právního státu a lidských práv a svobod.

Po téměř 30 letech od okamžiku nastoupení cesty k demokratickému právnímu státu, založenému na úctě k lidským právům a svobodám člověka, se tak český systém veřejnoprávní ochrany dětí nachází v situaci, kdy řada uplatňovaných konceptů postupů a přístupů, které mají své kořeny v totalitním státoprávním uspořádání, včetně nařizování a realizace ústavní výchovy, **pozbyla jakoukoli legitimitu a postupně též zákonný podklad (legalitu), aniž by v praxi díky postojům jednotlivých aktérů systému veřejnoprávní ochrany dětí byla zaznamenána jakákoli změna.** Téměř 30 let přetrvávání těchto postupů a přístupů v novém státoprávním uspořádání, které se již oficiálně označuje za demokratický právní stát, založený na úctě k lidským právům a svobodám, přikazující vykládat všechny zákonné normy ústavně konformním způsobem a případně se zasadit o jejich zrušení, není-li to možné [30], a vycházející dokonce ze zásady aplikační přednosti vyhlášených a ratifikovaných mezinárodních úmluv, s jejichž ratifikací vyslovil souhlas Parlament ČR, **však významným způsobem zužuje prostor pro nápravu.** Snahy o zajištění souladu v praxi uplatňovaných přístupů a postupů s již platnými a účinnými právními normami, a to nejen ústavní či mezinárodní povahy, avšak především od okamžiku přijetí nového občanského zákoníku též zákonné povahy, jsou aktéry systému pojmány nikoli jako náprava závadného a v demokratickém právním státě neudržitelného stavu, nýbrž naopak, a nutno dodat paradoxně, jako výzva k porušování platných a účinných zákonů. **Aktéři systému tak jakoukoli změnu svých postupů a přístupů podmiňují dalšími a dalšími legislativními změnami a mnohdy navíc již a priori vyjadřují názor, že tyto změny nejsou nezbytné a že s nimi nesouhlasí.** Jinými slovy, aktéři systému veřejnoprávní ochrany dětí **jsou schopni vynaložit značnou energii na vyargumentování nezbytnosti udržet postupy a přístupy, které v českém prostředí začaly být nastolovány v 50. letech v rámci sovětizace práva** a nastoupení cesty k dosažení socialistické a posléze

komunistické společnosti.

Situace však nemusí být natolik bezvýchodná, jak by se mohla zdát. **Po 30 letech**, které od okamžiku nastoupení cesty k demokratickému právnímu státu brzy uplynou, **by česká společnost měla mít dostatek vlastních zdrojů na to, aby si mohla dovolit kritický náhled sama na sebe**. Důležité je jediné – **osobní odvaha každého jejího příslušníka** – odvaha přiznat si, že je stále úkolem každého z nás bojovat s totalitou ve svém myšlení, odvaha od sebe opět důsledně oddělit systémy práva, morálky a politiky, a to i pokud „jde o děti“, a obecně odvaha neuzavírat se v tom, co nám přijde známé, a proto bezpečné, jako v jediném „správném“ uspořádání věcí. Kořeny onoho známého a bezpečného nás často nemile překvapí, pročítáme-li se důvodovými zprávami k zásadním zákonům nesvobodného Československa, z nichž tento článek přinesl pouze drobný výňatek.

Chceme-li tedy posílit soulad působení veřejné moci v praxi s hodnotami, které ctíme v našem ústavním pořádku a k nimž jsme se přihlásili i ratifikací významných úmluv o lidských právech a svobodách, včetně Úmluvy o právech dítěte, **pak se musíme najít způsob, jak v sobě samých i ve svém jednání naplňovat slova T. G. Masaryka** poukazující na to, že „*demokracie není pouze státní formou, nýbrž také methodou všeho veřejného a soukromého života, je názorem na život; podstata demokracie je shoda lidí, jejich mírné obcování, láska, lidskost. (...) Naší demokracii nestačí pouze technické školení úřednictva a vojska, naše demokracie je mravním úkolem životním nejen úředníků a vojáků, nýbrž všech rozmyslných občanů a občanek a v první řadě zástupců občanstva, jeho vůdců. Naše demokracie musí být zárukou a ochranou všeho kulturního snažení v oboru technickém a hospodářském, v oboru věda umění, mravnosti a náboženství. (...) Proto naše demokracie musí být stálou reformou, stálou revolucí, ale revolucí hlav a srdcí!*“^[31] **Zkrátka v sobě musíme nalézt odvahu Havlova zelináře, který se jednoho dne rozhodne do výkladu svého obchodu neumístit ceduli s ideologickou proklamací totalitního režimu.**^[32] K tomu přitom nemůže být vhodnější doba než právě dnes – ani zdaleka nám nehrozí to, co v 70. letech 20. století danému zelinářovi. Zatím...

Mgr. Anna Hofschneiderová

E-mail: AnnaHofschneiderova@seznam.cz

^[1] Úmluva o právech dítěte byla vyhlášena pod č. 104/1991 Sb

^[2] Evropská úmluva byla vyhlášena pod č. 209/1992 Sb.

^[3] Plná verze projevu Václava Havla je dostupná mj. z facebookové stránky k dispozici >>> [zde](#).
[citováno 13. 4. 2019].

^[4] Vysíláno dne 26. 9. 2015. Předmětný díl je dostupný k dispozici >>> [zde](#).

^[5] HARVÁNEK, J. In HAVÁNEK, J. et al. *Teorie práva*. Brno: Masarykova univerzita, 1998. s. 277-278. ISBN 80-210-1791-0.

^[6] Projev Václava Havla pronesený ku příležitosti podpisu Úmluvy o právech dítěte dne 30. 9. 1990 v New Yorku.

^[7] PŘIBÁŇ, J. *Právní symbolismus: O právu, času a evropské identitě*. Praha: Filosofia, 2007. 271 s.

^[8] K tomu viz *Canadian Foundation for Children, Youth and the Law v. Canada (Attorney General)*,

- [2004] 1 S.C.R. 76, 2004 SCC 4, rozsudek Nejvyššího soudu Kanady ze dne 30. 1. 2004, odst. 16. Rozsudek je k dispozici >>> [zde](#).
- [9] Ibid., odst. 16.
- [10] Slova jsou volena podle filmu Jiřího Menzela *Skřivánci na niti* z roku 1969.
- [11] Zákon č. [186/1960](#) Sb., o soustavě výchovy a vzdělávání (školský zákon).
- [12] *The Christian Institute and others (Appellants) v. The Lord Advocate (Respondent) (Scotland)*, [2016] UKSC 51, rozsudek Nejvyššího soudu Spojeného království ze dne 28. 7. 2016. Rozsudek je k dispozici >>> [zde](#).
- [13] MASARYK, T. G. *Poselství T. G. Masaryka k 10. výročí naší samostatnosti*. Praha: Knihovna svazu národního osvobození, 1928. s. 29.
- [14] Podle slavné eseje V. Havla *Moc bezmocných. Památce Jana Patočky* z října 1978. Publikováno mj. in HAVEL, V. *O lidskou identitu. Úvahy, fejetony, protesty, polemiky, prohlášení a rozhovory z let 1969 - 1979*. uspořádali a k vydání připravili V. Prečan a A. Tomský. 3. vydání. Praha: Rozmluvy, 1990. s. 55 - 133.
- [15] A to navzdory nálezu pléna Ústavního soudu ze dne 9. 4. 1997, sp. zn. Pl. ÚS 31/96, v němž Ústavní soud výslovně zdůraznil, že ústavní výchovu nelze pojímat ani jako formu sankce či povinnosti uložené dítěti.
- [16] KNAPÍK, J., FRANC, M. et al. *Mezi pionýrským šátkem a mopedem. Děti, mládež a socialismus v českých zemích 1948 - 1970*. Praha: Academia, 2018. s. 599-600.
- [17] „Při používání ustanovení o mezích základních práv a svobod musí být šetřeno jejich podstaty a smyslu. Taková omezení nesmějí být zneužívána k jiným účelům, než pro které byla stanovena.“
- [18] K tomu viz *Pierce v. Society of Sisters*, 268 U.S. 510 (1925), 535.
- [19] Tento rozměr lidské důstojnosti je výstižně popsán např. v nálezu Ústavního soudu ze dne 27. 11. 2012, sp. zn. Pl. ÚS 1/12, který se týkal přezkumu ústavnosti podmínění nároků na hmotnou podporu z veřejných systémů zapojením člověka do výkonu veřejné služby.
- [20] HAVEL, V. *Moc bezmocných. Památce Jana Patočky*, říjen 1978. Publikováno mj. in HAVEL, V. *O lidskou identitu. Úvahy, fejetony, protesty, polemiky, prohlášení a rozhovory z let 1969 - 1979*. uspořádali a k vydání připravili V. Prečan a A. Tomský. 3. vydání. Praha: Rozmluvy, 1990. s. 78.
- [21] Ibid. s. 55 - 133.
- [22] K tomu viz PŘIBÁŇ, J. *Disidenti práva*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2001. s. 66.
- [23] K tomu viz nálezu Ústavního soudu ze dne 9. 4. 1997, sp. zn. Pl. ÚS 31/96.
- [24] KNAPÍK, J., FRANC, M. et al. *Mezi pionýrským šátkem a mopedem. Děti, mládež a socialismus v českých zemích 1948 - 1970*. Praha: Academia, 2018. s. 566-567.
- [25] K tomu viz více HOFSCHEIDEROVÁ, A. O kritice doktríny paternalistického přístupu k dětem v kontextu realizace ústavní výchovy a připravovaných změn v této oblasti [online]. epravo.cz, 10. 4. 2019 [citováno 22. 4. 2019]. K dispozici >>> [zde](#).
- [26] PŘIBÁŇ, J. In HVÍŽDALA, K., PŘIBÁŇ, J. *Hledání dějin: O české státnosti a identitě*. Praha: Karolinum, 2018. s. 74-75.
- [27] HAVEL, V. *Moc bezmocných. Památce Jana Patočky*, říjen 1978. Publikováno mj. in HAVEL, V. *O lidskou identitu. Úvahy, fejetony, protesty, polemiky, prohlášení a rozhovory z let 1969 - 1979*. uspořádali a k vydání připravili V. Prečan a A. Tomský. 3. vydání. Praha: Rozmluvy, 1990. s. 55 - 133.
- [28] K tomu viz Obecný komentář Výboru OSN pro práva dítěte č. 21 (2017): Děti ulice, CRC/C/GC/21, odst. 44. Obecný komentář je k dispozici v českém překladu >>> [zde](#).
- [29] K tomu viz Obecný komentář Výboru OSN pro práva dítěte č. 13 (2011): Právo dítěte na svobodu od všech forem násilí, CRC/C/GC/13, odst. 52. Obecný komentář je k dispozici v českém překladu v publikaci Ministerstva práce a sociálních věcí Úmluva o právech dítěte k dispozici >>> [zde](#).
- [30] K tomu viz čl. 95 odst. 2 Ústavy ČR.
- [31] MASARYK, T. G. *Poselství T. G. Masaryka k 10. výročí naší samostatnosti*. Praha: Knihovna svazu národního osvobození, 1928. s. 28-29.

[32] HAVEL, V. *Moc bezmocných. Památce Jana Patočky*, říjen 1978. Publikováno mj. in HAVEL, V. *O lidskou identitu. Úvahy, fejetony, protesty, polemiky, prohlášení a rozhovory z let 1969 - 1979*. uspořádali a k vydání připravili V. Prečan a A. Tomský. 3. vydání. Praha: Rozmluvy, 1990. s. 55 - 133.

© EPRAVO.CZ - Sběrka zákonů, judikatura, právo | www.epravo.cz

Další články:

- [Konec „severních ateliérů“? Nový stavební zákon otevírá dveře k rekolaudaci ubytovacích jednotek na plnohodnotné byty](#)
- [Oceňování nemovitosti a přiměřená náhrada při zrušení spoluvlastnictví](#)
- [Byznys a paragrafy, díl 33.: Prevence střetu zájmů \(jednatel × společnost\)](#)
- [Úročení jistoty \(kauce\), kterou skládá podnájemce nájemci - II. díl](#)
- [Když obecní pozemky již nemusí být obecní - institut mimořádného vydržení v obecním právu](#)
- [Střet zájmů členů volených orgánů obchodních korporací: pravidla, proces a následky](#)
- [Dvě kiwi denně: EU schválila první zdravotní tvrzení pro čerstvé ovoce](#)
- [Nová „tlačítková“ povinnost pro e-shopy](#)
- [Digital Omnibus: Revoluce v datech, nebo jen nová zátěž pro podnikatele?](#)
- [Darování pro případ smrti nemovité věci zapsané v katastru nemovitostí a určení výše odměny soudního komisaře](#)
- [Flotilová novela: Kdo a kdy musí nově získat licenci k distribuci pojištění?](#)